

KOSMICKÉ
ROZHLEDY

Ročník 39
Číslo 3/2001

Vydává
Česká astronomická
společnost

Redakční kruh
Petr Bartoš
Štěpán Kovář

Adresa redakce
Sekretariát ČAS
Královská obora 233
170 21 Praha 7

e-mail: krtekpetr@quick.cz

Vychází čtvrtletně

Číslo 3/2001 vyšlo
8.8.2001

Uzávěrka čísla 4/2001
19.10.2001

© Česká astronomická
společnost, 2001

Obsah

Úvodník	2
<i>Štěpán Kovář</i>	
Založení Centrální pobočky ČAS	2
<i>Karel Halíř</i>	
Dostane se problém světelného znečištění do zákona? Každý může přispět, aby byla tma, jak má být !!	3
<i>Pavel Suchan</i>	
Zdeněk Kvíz osobností města Třebíče	4
<i>Jiří Grygar</i>	
Tři sta komet v jedné dráze není vtip od dědy Mráze ...	5
<i>Zdeněk Sekanina</i>	
RNDr. Zdeněk Sekanina, CSc.	6
<i>Jiří Grygar</i>	
Nušlova cena ČAS za rok 2000	6
<i>Jiří Grygar</i>	
Prof. RNDr. Miroslav J. Plavec, DrSc.	6
<i>Jiří Grygar</i>	
Tadeáš Hájek z Hájku jako botanik	7
<i>V. Větvíčka</i>	
Studium hvězd typu Be pomocí spektrografu Heros	11
<i>Stanislav Štefl</i>	
Oslavy 100. výročí narození A. Bečváře	13
<i>Štěpán Kovář</i>	
5. setkání členů skupiny MEDÚZA	15
<i>Petr Sobotka</i>	
Zprávy ze společnosti (zasedání VV)	16
<i>Štěpán Kovář</i>	

Přílohy

Granty, dotace, financování	příloha 1 – 12
<i>Petr Bartoš</i>	
Stanovy české astronomické společnosti ..	stanovy 1 – 4
<i>Změna schválená MV ČR</i>	

Úvodník

Štěpán Kovář, místopředseda ČAS

Vážení čtenáři,

přinášíme Vám zcela mimořádně další číslo vašich Kosmických rozhledů. Důvodem jsou především termíny pro odevzdávání žádostí o nejrůznější granty, jejichž uzávěrky jsou ve většině případů stanoveny na měsíce září a říjen. Přáli bychom si, abyste při získávání prostředků byli co nejuspěšnější, a proto jsme se rozhodli obětovat svůj volný letní čas pro sestavení tohoto čísla, aby se důležité informace o grantech včas dostaly do vašich rukou.

Dubnový sjezd ČAS doporučil nově zvolenému Výkonnému výboru, aby se snažil o získávání prostředků i z jiných zdrojů, než pouze od Rady vědeckých společností AV ČR. Je to velmi rozumné doporučení, ale jediné, co Výkonný výbor v těchto otázkách může učinit, je informovat členy, sekce a pobočky o možnostech a podmínkách získání grantů. Více, ač bychom rádi, učinit nemůžeme, jelikož žádost o grant na projekt musí vypracovat jeho řešitel. Jinak to ani není možné. Samozřejmě Vám rádi, pokud budeme schopni, pomůžeme, ale hlavní úkol spočívá na každém z nás jednotlivě. Pečlivě si prostudujte následující strany a věřte, že získat jednu jedinou korunu ze státních peněz (prostřednictvím vypisovaných grantů) rozhodně není snadné a vyžaduje to poctivé vyplňování mnohdy několikastránkových formulářů. Přeji Vám všem, abyste pro své nápady získali co nejvíce tak potřebných peněz.

Štěpán Kovář

Založení CENTRÁLNÍ POBOČKY ČAS

Složka je zakládána z rozhodnutí 15. sjezdu ČAS, který její zřízení uložil VV ČAS.

Návrh na založení složky a její fungování:

- Složka bude založena a řízena VV ČAS.
- Administrativní úkoly za složku bude provádět jmenovaný člen VV ČAS.
- VV ČAS (vždy po sjezdu – po svém zvolení) vybere ze svých řad člena VV ČAS pověřeného řízením centrální pobočky a dva jeho zástupce.
- Členové hlásící se k centrální pobočce přihlášením automaticky souhlasí s takto zvoleným a v trojročním cyklu obměňovaným vedením složky.
- Centrální pobočka nebude vyhlašovat žádné vlastní příspěvky na činnost a nebude také žádnou vlastní činnost organizovat ani vydávat vlastní materiály.
- Jediným záměrem založení centrální pobočky je umožnit členství v ČAS zájemcům, kteří si nevyberou z široké palety územně zřizovaných poboček a odborně zaměřených sekcí.
- Členství v centrální pobočce bude výhradně kmenové. Kmenové příspěvky budou členové centrální pobočky zasílat složenkou typu "C" na adresu člena VV ČAS pověřeného řízením složky případně po dohodě jiným vhodným způsobem.
- Centrální pobočka vznikne k 1. listopadu 2001 a členové jejím prostřednictvím budou mít možnost stát se členy ČAS od roku 2002.

Rokycany, 30. června 2001
Karel HALÍŘ

Dostane se problém světelného znečištění do zákona? Každý může přispět, aby byla tma, jak má být !!

Pavel Suchan

Česká astronomická společnost má již v problematice světelného znečištění něco za sebou. Téměř dva roky existuje Sekce pro temné nebe, která byla založena z popudu Dr. Jana Hollana z brněnské hvězdárny. Internetové stránky této sekce obsahují spoustu užitečných informací a osvětlujících (příznačný termín) textů pro odbornou i širokou veřejnost. V lednu t.r. proběhla na Akademii věd tisková konference České astronomické společnosti na téma "Budeme ještě vidat hvězdy na obloze?", která prvně poukázala na narůstající celosvětový problém. Nedávný sjezd naší Společnosti přijal rezoluci na téma světelného znečištění. Něco tedy bylo uděláno. Teď je ale ta pravá chvíle, abychom společnými silami udělali ještě mnohem víc.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky projednala v 1. čtení zákon o ochraně ovzduší, v němž však žádná zmínka o světelném znečištění není. Do výboru pro životní prostředí Poslanecké sněmovny přijde návrh zákona asi v polovině září a druhé i závěrečné třetí čtení ve sněmovně bude na pořadu na schůzi začínající 15. října 2001. Takže teď je čas na to, aby astronomové připravili návrh části zákona, která se bude věnovat světelnému znečištění a prosadili její začlenění do zákona.

Česká astronomická společnost se ujala koordinace této práce. Z pověření předsedy ČAS Dr. Petra Pravce oslovil Dr. Jiří Grygar ředitele Astronomického ústavu AV ČR Doc. Jana Palouše, ředitele Astronomického ústavu University Karlovy Dr. Petra Harmance, předsedu Národního astronomického komitétu Dr. Jana Vondráka a předsedkyni Sdružení hvězdáren a planetárií Dr. Evu Markovou dopisem, ve kterém tyto

instituce vyzval ke koordinovanému a jednotnému postupu ve věci návrhu zákona. To tedy zatím bylo uděláno. V době, kdy vzniká tento text (11.7.), je naše astronomická aktivita kolem návrhu zákona stará asi týden – od doby, kdy astronom a poslanec Dr. Stanislav Fischer upozornil na projednávání tohoto zákona. V době, kdy budete číst tyto řádky, bude pravděpodobně už velká část práce na návrhu zákona udělána. Klíčovou roli tu hraje odborný mluvčí Sekce pro temné nebe Dr. Jan Hollan, který má odborné znalosti i mnoho zkušeností z popularizace tohoto problému. Koordinací v ČAS byli pověřeni Pavel Suchan ze Štefánikovy hvězdárny (autor tohoto textu) a Dr. Jiří Grygar z Fyzikálního ústavu AV ČR.

Jakmile vznikne první verze návrhu zákona (odhadem 6.8.), bude podrobena připomínkovému řízení v astronomických institucích. V rámci České astronomické společnosti ji zašleme vedení složek, vystavíme na internetových stránkách www.astro.cz a budeme hledat další způsoby, jak Vám ji zpřístupnit. Ruku v ruce s tím půjde informační kampaň pro širokou veřejnost.

Čím může každý přispět

Už to vlastně bylo napsáno. Teď je ta chvíle (přibližně 2 měsíce), kdy musíme všichni napřít síly. Posílejte prosím Vaše návrhy, náměty a komentáře. Aktivně se prosím zajímejte o připravený návrh zákona, pečlivě si jej pročtěte a pokud Vás napadne jakékoliv vylepšení, pošlete písemně, elektronicky nebo zatelefonujte Vaši připomínku. Každý ze členů ČAS by ve svém okolí měl informovat o tom, proč je dobré svítit dolů a proč je špatné svítit nahoru. Ještě do doby, než se bude zákon schvalovat, by se mělo podařit vydat leták České astronomické společnosti, který by srozumitelným způsobem informoval o

problému světelného znečištění i o tom, co je dobrá lampa a co špatná. Každý člen ČAS jej obdrží.

Je důležité, aby si poslanci nemysleli, že se jedná o požadavek malé skupiny astronomů, ale že jde o problém všech lidí. Temná noční obloha je součástí kulturního dědictví lidstva a jsme povinni ji zachovat i dalším generacím. Ale i v běžném každodenním životě nám přeci vadí, když nás špatné lampy oslňují, protože nesvítí tam kam mají, totiž dolů. A že to jsou peníze za elektřinu, které utratíme zbytečně, je zřejmé. Každý člověk to často zažívá, ale málokterý člověk si uvědomí, že se tomu lze bránit a že se to dá vyřešit ke spokojenosti opravdu všech. Proto je tak důležitá veřejná kampaň. Vedení ČAS udělá maximum, co bude v jeho silách. Prosím,

pusťte se do toho ale i Vy, členové naší Společnosti, a využijte každé příležitosti k propagaci! Informace najdete na www.astro.cz (tiskové prohlášení z tiskové konference a podstránka Sekce pro temné nebe) nebo v Kosmických rozhledech 1/2001, kde je tiskové prohlášení na toto téma otištěno. Také vedení vašich složek je a bude průběžně informováno.

Pro Vaše dotazy a připomínky použijte některé z následujících spojení:

Pavel Suchan - Štefánikova hvězdárna, Petřín 205, 118 46 Praha 1, tel. 02 – 57320540, suchan@observatory.cz.

RNDr. Jan Hollan, Hvězdárna a planetárium M. Koperníka, Kraví hora 2, 616 00 Brno, telefon 05 – 41321287, jhollan@amper.ped.muni.cz.

Zdeněk Kvíz osobností města Třebíče

Jiří Grygar

V letošním roce uplyne 900 let od založení kláštera na místě dnešní Třebíče. V rámci oslav tohoto výročí budou vyhlášeny a oceněny pamětní plaketou osobnosti města Třebíče. Mezi jmenovanými bude i trebičský rodák, český astronom RNDr. Zdeněk Kvíz, CSc. (*1932 Třebíč – +1993 Sydney). Slavnostní předání ocenění se bude konat 1. září 2001 v 16:30 h v Kamenném sále trebičské baziliky. Přesnější informace podá Rostislav Štok (stork@asu.cas.cz, 0606 721832).

Zdeněk Kvíz se narodil v Třebíči 4. března 1932 a zemřel v Sydney v Austrálii 21. srpna 1993. Po maturitě na gymnáziu v Třebíči odešel na přírodovědeckou fakultu MU v Brně studovat fyziku a astronomii, kde promoval r. 1957. Působil pak nejprve v Astronomickém ústavu ČSAV v Ondřejově v odd. vysoké atmosféry Země, kde též obhájil kandidátskou práci. Později učil fyziku na stavební fak. ČVUT v Praze a rovněž na

tehdejší pražské Univerzitě 17. listopadu. V r. 1969 dostal stipendium k dlouhodobému studijnímu pobytu na Australskou státní univerzitu v Sydney na pozvání prof. E. G. Bowena, s nímž již delší dobu spolupracoval na výzkumu vlivu meteorických rojů na dešťové srážky.

Po skončení stipendia se rozhodl i s rodinou k trvalému pobytu v zahraničí. Pracoval jako lektor fyziky na pobočce Univerzity v Sydney v Broken Hill a současně navázal spolupráci s řadou astronomických pracovišť, tj. s australskou Národní observatoří v Siding Spring, s Evropskou jižní observatoří ESO v La Silla v Chile a s Hvězdárnou v Ženevě. Po převratu r. 1989 začal opět pravidelně navštěvovat Československo, kde měl řadu kolegů a přátel. V r. 1991 však vážně onemocněl a zemřel v Austrálii ve věku 61 let. Zde také žijí jeho synové Ladislav a Miloš.

RNDr. Zdeněk Kvíz, CSc. se věnoval výzkumu meteorických rojů a dále

proměnných hvězd stejně jako popularizaci astronomie na přednáškách, v člancích i v knize "Jak astronomové zkoumají vesmír" (1958). Patřil k prvním členům redakční rady členského věstníku České astronomické společnosti "Kosmické rozhledy" (1963-1969) a zasloužil se o založení tradice meteorických expedicí (od r. 1955). Je po něm pojmenována planetka č. 8137.

K uctění jeho památky zřídila Česká astronomická společnost Cenu Zdeňka Kvíze, jež se od r. 1996 uděluje každý sudý rok mladému astronomovi,

jež vynikl v některém z oborů, jež dr. Kvíz sám pěstoval.

Správce ceny je ředitelka hvězdárny v Úpici RNDr. Eva Marková, CSc., která předsedá nominačnímu výboru, jehož členy jsou podle statutu předseda sekce proměnných hvězd a předseda Společnosti pro meziplanetární hmotu. Dosavadními laureáty ceny se stali postupně Kamil Hornoch (1996), Jiří Dušek (1998) a Lenka Šarounová (2000).

Dr. Marková již v současné době přijímá nominace pro udělení Kvízovy ceny v r. 2002.

Tři sta komet v jedné dráze není vtip od dědy Mráze

Dne 24. července pronesl Dr. Sekanina zajímavou přednášku v pražském planetáriu na téma Kreutzovy rodiny komet. Když byl Dr. Sekanina J. Grygarem požádán o abstrakt své přednášky, abychom Vám jej mohli předložit, vrátil se e-mail ze Spojených Států během dvou hodin a dokonce i s abstraktem. Ten Vám

nyní přinášíme a zároveň děkujeme Dr. Sekaninovi za nebývale rychlou odpověď.

Při příležitosti této přednášky obdržel Dr. Sekanina diplom čestného člena České astronomické společnosti za své zásluhy o rozvoj kometární astronomie a podporu činnosti ČAS.

Abstrakt

RNDr. Zdeněk Sekanina, CSc.

Přednáška se týká nového pohledu na Kreutzovu rodinu komet, které se pohybují po extrémně protáhlých drahách a v přísluní pronikají hluboko do sluneční korony, téměř k povrchu fotosféry. Zejména díky sondě SOHO je dnes známo přes 300 komet tohoto systému, i když první nepochybný člen pochází již z roku 1843. Poměr jasnosti mezi nejjasnějším a nejslabším pozorovaným členem je 20 magnitud, tedy 100 milionů k jedné.

Jasně komety tohoto druhu mají tendenci se v bezprostřední blízkosti Slunce štěpit, což dokazuje, že jde vesměs o úlomky původně jediného tělesa. Všechny menší úlomky byly objeveny při přibližování ke Slunci a žádný z nich průchod přísluním nepřežil. Z toho vyplývá, že během jednoho oběhu kolem Slunce jejich podstatně větší rodičovská

tělesa (jež přežila předcházející průchod přísluním) musela podléhat řetězovému drobení podél celé dráhy, včetně odsuní, ve vzdálenosti 125-200 AU od Slunce. Tomu také nasvědčuje vysoká četnost "dvojčat" a větších shluků úlomků, jež se vracejí ke Slunci téměř současně po drahách značně podobných, ale ne zcela totožných. Tyto úlomky svědčí o druhotném, neslapovém dělení, k němuž dochází nejspíše v důsledku jejich rychlé rotace. Pozoruhodná je výrazná podobnost s chováním komety Shoemaker-Levy 9, jež před tím, než se srazila s Jupiterem v r. 1994, se začala postupně rozpadat (v procesu, který trval řadu měsíců) po těsném setkání s planetou v r. 1992. Modelování historie pozorovaných malých úlomků komet Kreutzovy rodiny (jež jsou pravděpodobně menší než 10 metrů v

průměru) ukazuje na složitou hierarchii drobení a statistika jejich výskytů umožňuje odhadovat, že jejich celkový počet zřejmě podstatně přesahuje 100

tisíc. Přesto celková hmotnost v nich koncentrovaná představuje jen nepatrný zlomek úhrnné hmotnosti, uložené v Kreutzově systému.

RNDr. Zdeněk Sekanina, CSc.

Jet Propulsion Laboratory

Jiří Grygar

Dr. Zdeněk Sekanina se narodil r. 1936 v Mladé Boleslavi, vystudoval astronomii na UK v Praze a pracoval pak nejprve na Štefánikově hvězdárně v Praze, dále pak na MFF UK a posléze na zahraničních ústavech v Liege v Belgii, Harvardově universitě v Cambridži [USA] a nyní v Jet Propulsion Laboratory, Pasadena. Patří k nejvýznamnějším světovým odborníkům ve výzkumu drobných těles sluneční soustavy a především komet. Podílel se na mezinárodních kampaních sledování

komet Halley a Shoemaker-Levy 9, jakož i na projektu kosmické sondy Stardust. V poslední době vzbudily velkou pozornost jeho objevné studie Kreutzovy rodiny komet, založené na pozorováních ze sluneční sondy SOHO. Dr. Sekanina je zahraničním čestným členem Učené společnosti ČR a je po něm pojmenovaná planetka č. 1913. Česká televize natočila o jeho životě a díle pořad v rámci seriálu GENUS.

Nušlova cena České astronomické společnosti za rok 2000

Jiří Grygar

Česká astronomická společnost udělila Nušlovu cenu za rok 2000 prof. RNDr. Miroslavu J. Plavcovi, DrSc. Byla mu předána 7. srpna na Štefánikově hvězdárně v Praze na Petříně, kde se uskutečnilo setkání s prof. Plavcem a jeho ženou Ing. Zdeňkou Plavcovou, CSc., která patří k zakladatelům radiolokace meteorů na observatoři v Ondřejově a po níž byla pojmenována planetka č. 18676.

Nušlova cena ČAS je nejvyšší ocenění, které uděluje ČAS badatelům, kteří se svým celoživotním dílem obzvláště zasloužili o rozvoj astronomie. Je pojmenována po dlouholetém předsedovi ČAS prof. Františku Nušlovi (1867-1951) a ČAS obnovila její udělování po padesátileté přestávce v r. 1999.

Prof. RNDr. Miroslav J. Plavec, DrSc.

University of California at Los Angeles

Jiří Grygar

Prof. Plavec se narodil r. 1925 v Sedlčanech, vystudoval astronomii na UK v Praze a věnoval se postupně studiu meteorických rojů a těsných dvojhvězd, zprvu v Astronomickém ústavu ČSAV v Ondřejově a posléze pak na zahraničních ústavech v Kanadě a USA. Patří k zakladatelům moderního astrofyzikálního

studia interagujících dvojhvězd, k vynikajícím vysokoškolským pedagogům a znamenitým popularizátorům astronomie (články v časopise Vesmír, příspěvky v rozhlasovém týdeníku Meteor, kniha Člověk a hvězdy atd.). Je zahraničním čestným členem Učené společnosti ČR. Je po něm pojmenována planetka č. 6076.

Tadeáš Hájek z Hájku jako botanik

V.Větvička

"Když se vařeným kosatcem zadek paří/ a na to ostrým šatem potírá/ otvírají se Zlaté žíly/ z kterýž Melancholická krew obyčejně vytéká..."

Nevím už, kolik mi to bylo let - jistě by se to dalo spočítat - ale byl jsem klouček školou povinný, když jsem se nachomýtl ke svému bratranci Zdeňkovi, tehdy studujícímu farmacii. Měl doma půjčenou nádhernou a už na první pohled starou knihu, zvláštním písmem tištěnou: *"Herbář jinak Bylinář velmi užitečný a figurami pieknými zřetedlnými, podle prawého a jak živého srostu Bylin ozdobený y také mnohým skušeným lekarstwym etc. Od doktora Petra Ondřeje Mattiola Senenského neyprv v latinské Rzeczí sepsany a již na czeskou rzecz od doktora Thaddeasse Hajka z Hajku przeložený. U Melantricha v Praze 1562."*

Byla o kytkách, tedy o rostlinách. A jak jsme si ji tak prohlíželi, padl mi do oka jeden odstavec o jediné větě. Ten o tom zadku, vařeným kosatcem pařeným. Musel to být pro mne úžasný zážitek, protože tuhle větu si pamatuji dodnes a vybaví se mi kdykoliv vezmu do ruky jakýkoliv bylinář, jakoukoliv knížku o léčivých rostlinách, ba i tehdy, vejdu-li v naší botanické zahradě do oddělení léčivých rostlin. V Průhonicích se mnou po dlouhá léta působil dr. Milan Blažek, přední světový znalec rodu Iris, tedy kosatců. Kdykoliv i jeho uvidím, první asociací je ona věta "když se vařeným kosatcem zadek paří...." Už to tak vypadá, že až budu tento svět opouštět, že nějak podobně asi budou znít má poslední slova...

Tato má autentická a stále živá vzpomínka není ničím jiným než mým prvním setkáním s Tadeášem Hájkem z Hájku. Ta prastará kniha nebylo nic jiného než Hájkův Mattioli z roku 1562.

Petr Ondřej Mattioli (zůstaňme u české verze jeho jména) pocházel ze Sieny. Žil v letech 1501-1577 a po 32 let byl Hájkovým současníkem. Nadto měl dobrý vztah k Čechám a Praze, neboť od roku 1554 sloužil jako osobní lékař Ferdinanda Tyrolského a posléze císaře Maxmiliána II. Větší zásluhou Mattioliho než péče o VIP své doby bylo sestavení lékařské příručky, soupisu tehdy známých léčivých rostlin (a živočichů či jejich částí), a způsobu jejich užití v lékařské praxi. Takovýmto příručkám (vzhledem k jejich rozměrům grosfolia lze stěžít hovořit o příručce) se obvykle říkávalo herbář. Mattioli svůj Herbář sestavil a poprvé vydal 10 let před svým příchodem do Prahy, tedy v roce 1544 v Benátkách a pak v krátkých intervalech jej vydával dále latinsky a italsky. O tom, že to bylo dílo více než úspěšné, svědčí záznam o počtu latinských a vlašských, tedy italských exemplářů: 32 000. (Nepřeslechli jste se, ale pomněte, že právě probíhala první polovina 16. století a konjunktura botaniky měla nastat až za dalších 200 let, po vydání Linnéova Species plantarum v roce 1753.) Mattioli byl ovšem nejen zdatný lékař a bylinář, ale i obchodník. A tak se na území Svaté říše římské objevuje jeden z prvních kopyrajtů: ještě než dal souhlas s vydáním českého překladu (a o tom bude za chvíli rozsáhlejší řeč) vymohl si Mattioli na císaři Ferdinandu I. zvláštní privilegium impressorium, jež mu bylo uděleno císařským majestátem na hradě Pražském v úterý po Hromnicích LP 1562, totiž "...aby nikdo v Říši svaté a v jiných královstvích a zemích dědičných, zvláště v království českém po *dvacet let* herbář tento, těmi nebo jinými literami aneb jakýmkoli jiným k tomu podobenstvím na žádném místě znovu k vytištění a imprimování nedával a žádný v tom ve všem čase takových herbářů českých po jmenovaných královstvích a zemích

nevozil (sic!), neprodával mezi lidmi zjevně aneb tajně neroznášel, a nad to aby ani těch v Herbáři českém při vysvětlení a vypsání bylin položených figur kaziti, změnití aneb k nim podobných formovati žádný ovšem aby nesměl - a to pod pokutou 10 hřiven zlata a propadnutí všech exemplářů." Podobný kopyrajt si Mattioli zajistil pro překlady polské a litevské. Našel jsem ovšem zmínku o tom, že tento kopyrajt se nevztahoval na Hájkův český překlad Mattioliho herbáře.

(ad marginam: I Hájek si na Ferdinandovi vymohl privilegium impressorum, ale týkalo se jeho spisů lékařských, filosofických, kalendářů a pranostik. Tento kopyrajt mu byl přičten zvláštním listem Ferdinanda I. 2. září 1561 ve Vídni.)

Poptávka po jazykově dostupné lékařské příručce, tedy Herbáři, byla v polovině 16. století v Českých zemích vysoká. Jediný česky psaný spis tohoto charakteru (nikoliv však rozměru) byl už dávno rozebraný: byla to Knieha lekarska, kteráž slowe herbář aneb zelinář... Jana Černého, vydaná (česky) v roce 1517 v Norimberku.

Černého herbář byl více než překonán prvním českým překladem Mattioliho Herbáře. Práce na něm byla svěřena Tadeáši Hájkovi z Hájku.

Jak se dostal snad více astronom a matematik než lékař k překládání tak rozlehlého kompendia mi není známo, ale pravděpodobně to souviselo jednak z jeho vědeckým věhlasem (přes "mládí" 37 let v době vydání díla), jistě s jeho lékařskou praxí, ale sotva se společenskými styky u dvora: lékařskou praxí se živil od roku 1557 a později ji vykonával (v letech 1566-70) u armády a teprve za zásluhy při válkách s Turky byl jmenován protomedikem království a posléze, jistě po smrti Mattioliho, převzal funkční místo osobního lékaře panovníkova (Maxmiliánova i Rudolfova).

Protože se také zabývám velmi podobnou činností, totiž překládáním

zahraničních botanických i bylinářských příruček do češtiny, velmi by mě zajímalo, jak dlouho a od kdy se Hájek překládáním tak rozsáhlého Mattioliho Herbáře zabýval.

Pravda je, že přeložení Mattioliho Herbáře do češtiny bylo něco jako státní zakázka nebo grant (v současném pojetí). Udává se, že na český překlad Herbáře uvolnil český sněm v roce 1558 250 kop grošů a v roce 1561 300 kop. Ale ani to patrně nestačilo, takže se ještě česká šlechta, město Praha a snad i panovník podíleli finančním přispěním. Ze známějších to byl Vilém z Rožmberka, Jan mladší i starší z Lobkovic, Jan z Waldsteinu, Jáchym z Hradce, Adam z Švamberka - vesměs vyšší státní funkcionáři své doby a dále Hynek Berka z Dubé, Jáchym Šlik, Jaroslav Smiřický ze Smiřic a mnoho dalších mecenášů vědy či - chcete-li - sponsorů.

Tohoto díla se Hájek z Hájku ujal s nevšední péčí a invencí; přál bych takovou i dnešním uvaděčům zahraniční, leckdy chybující odborné literatury k nám. Hájkův překlad je především tvůrčí a tedy nutně volný. Důraz zcela pochopitelně kladl na rostliny střeoevropské, a to na úkor v předloze uvedených exotických, a tedy u nás tehdy hůře dostupných rostlin. Je tedy Hájkova verze proti předloze ve výčtu rostlin stručnější, ale nikoliv v obsahu. Ten Hájek naopak rozšířil nejen o vlastní poznání a pozorování, ale i o obecné znalosti o léčivých rostlinách a o jejich využití v lékařské praxi.

Velkým přínosem je Hájkův komentář k výskytu některých rostlin u nás. Svým způsobem jsou to vůbec první zmínky v češtině o pěstování cizokrajných rostlin. Například v odstavci, věnovaném jasmínu (*Jasminum officinalis*), stojí: Jasmín jest bylina z Perské země ne velmi dávno do Wlach přinešená/ a již také y zde w Praze v zahradě Jeho milosti Císařské rozplozená...(a o kousek dál) Jasmín rád roste v místech horkých a obyčejně pro rozkoš se sadí w zahradách: Jakož y zde w Praze spatřiti se může w

Císařské zahradě ze Wlach přinesený a vsazený.." To je vůbec první zmínka o pěstování jasmínu lékařského na našem území. Až dosud se mělo za to, že jasmín byl do Evropy přivezen 1548 a první zmínka z Čech pochází z roku 1865 z Hluboké (pokud se vůbec týká tohoto jasmínu).

Studium Hájkova překladu může objasnit i některé spory o introdukci cizích rostlin k nám: až dosud se zcela povrchně tvrdilo, že o jírovci maďalu, populárním koňském kaštanu, se střední Evropa dozvěděla až v roce 1576. Mělo se tak stát péčí císařského vyslance u tureckého dvora Augeria Busbequa a za první místo takové introdukce se považuje tu Vídeň, tu dokonce Praha a její Královská zahrada u Belvederu. Stačí však vzít do ruky Hájkův komentovaný překlad Mattioloa Herbáře z roku 1562 a rázem se datum introdukce výrazně posouvá: "Jest y jiné přespolní pokolení kaštanův, kteréž jsem tuto pro krásu a spanilost jeho namalovati dal. Takowau ratolest y s owtcem z Konstantynopole odeslal mi wzácný muž Augerius Busbequius, jeho milosti Císařské v Turcích legát..."

V Hájkově překladu se - také zdá se že poprvé v češtině - objevuje řada morfologických termínů, jeho popisy rostlin jsou dobré až vyčerpávající. Zůstaňme u kaštanu, v tomto případě podle současného úzu u kaštanovníku: "Kaštan jest strom mnohým známý: ač ho w Čechách není tak mnoho jako ve Wlaších a jiných některých krajinách. Roste vysoce a ratolestmi svými široce se rozkládá: kůra jest barvy syvé. Listí nese jako wlašský ořech, než širší, vůkol zstřihané (zubaté, pilovité), žilovatější a svraskawější. Kwete v létě, kwětem obdlaužným (=jehnědy), huňatým, jako řasa, barvy bledé a woní jako wosk. Nese owotce sjedné strany hladké a pleskaté, s druhé strany vypuklejší a okrauhlejší. Leží w trojí šupině aneb kůře opatřené: první jest tenká, počervenalá, chuti náramně trpké a hořké: Druhá tuhá a barvy hřebíčkové: Třetí a zewnitřní (=vnější)

zcela ostrá, pichlavá, jako Ježková kůže (čti osemení, oplodí a trnitá číška). Na podzim pak rozsedají se na různu ty ježkové hlávky a kaštani zralí a hnědí wen vypadají. Mohau se y bidlem dolů klátiti, napodobně jako wlašské ořechy. Kdož chceš zprůbowati, jsauli dobří kaštani, wvrz je do wody, kteříž jsau dobří a čerstwí, padají ke dnu, ale zleželí a zlí powrchu spleyvají....Kaštan raději roste na horách a w místech tmavých a stinných nežli na Lukách a na Slůni."

Takovým zpracováním Mattioloa Herbáře položil Hájek pevné základy k české mluvě botanické - a jak napsal Antonín Rybička v roce na přelomu 80. a 90. let 19. století "...již tím získal sobě zásluh trvalých o vědu tuto...!

Já osobně (a jistě i proto, že se tímtež oborem zabývám) vidím největší Hájkův přínos v českém botanickém názvosloví. Tvrdí se dokonce, že až do Hájka u nás nebylo spisu, který by obsahoval správné české názvy rostlin. Jak to Hájek dělal a z čeho čerpal, je pro mne záhadou. (Dejme tomu, že měl na překlad a úpravu Herbáře zhruba 3 roky, tj. od vypsání grantu v roce 1558 do jeho dofinancování roku 1561. Pak je třeba nechat čas na technickou stránku tisku: dílo vyšlo roku 1562).

Někteří badatelé se přiklánějí k názoru, že byl Hájek donucen sbírat názvy rostlin mezi prostým lidem ("u bab kořenných", říká Rybička) a některé, že patrně sám vytvořil. V předmluvě, kterou je samu o sobě třeba považovat za odborné dílo, píše Hájek: "...však což jest v skutku a v pravdě, to pověděti mohu, že jsem práci nemalou i bedlivoast o to měl, abych jakž nejvlastněji býti mohlo, jazykem naším českým jej vyložil a vypsál, což přineslo mi dosti těžkosti a nesnáze, maje slova a termíny lékařské, v českém jazyku prvé neobyčejné: nebo nic takového prvé v jazyku českém, ježto by poněkud ta slova obyčejnější a známější byla, vydáno nebylo, krom herbáře starého českého (= Černého). Protož mnohá slova v tomto herbáři budou se

zdáti trochu odporná, drsnatá a snad někomu i nesrozumitelná. Když ale vejdu vubyčej a v častější užívání, též potom známá a obyčejná budou jako i jiná“.

Tak se i stalo.

Na pozvánkách na dnešní naše setkání, věnované Nemikovi (latinizovaná podoba Hájkova jména byla Nemicus, od nemus=háj) stojí v mém případě, že mám pojednat o Hájovi - botanikovi.

Hájek dle mého soudu nebyl botanik. Do této chvíle jsem nenašel žádný bibliografický údaj o jakémkoliv jeho vlastním botanickém díle. Byl však svědomitým úpravcem díla Mattioliho a toto dílo pozvedl na vyšší úroveň, než jakou byla předloha. Týká se to nejen zmíněné pečlivosti a tvůrčího přístupu k překladu a k českému názvosloví, ale i výběru obrázků, které jsou považovány mnoha mými kolegy za zdařilejší než ta vyobrazení, která doprovázejí mladší český překlad Mattioliho z roku 1596, pořízený péčí Hubera z Rysenbachu a Daniela Adama z Veleslavína. V mnohém jsou to první neobyčejně věrná vyobrazení rostlin v česky tištěné knize. Vzhledem k odlišnosti rytin a kreseb bylo asi autorů oněch vyobrazení více. Hájek byl tedy nejen osvíceným překladatelem, ale i výborným redaktorem a editorem díla. Řečeno dnešním jazykem, dovedl se svým týmem grant až k realizačnímu výstupu.

Přesto nemusí být Hájkův redakční a téměř spoluautorský podíl na vydání Mattioliho Herbáře považován za jediné dílo botanické. V širokém slova smyslu, tj. až v dosahu aplikované botaniky je za jiné třeba považovat latinsky psaný spisek "De cerevisia..." vydaný v roce 1585 ve Frankfurtu, připsaný Hájkovu mecenáši Vilému z Rožmberka. Opět jde o dílo "na objednávku", tentokrát Julia Alexandrina, císařského lékaře, který se obrátil na Hájka s žádostí o informaci ve věci vaření piva. A Hájek, který patrně neměl vlastních zkušeností, se opět dal do

redakční a průzkumové práce. Obeslal či obešel známé sládky a sladovníky a excerpoval co se dalo. Vznikl spis o 16 kapitolách, ve kterém se Hájek věnuje přípravě a vlastnostem piva, jeho historii od antiky po tehdejší současnost. Shrnuje vše o sladu a jeho přípravě, o chmelu a jeho úloze při výrobě piva i o celé metodice vaření, dopravě a skladování. A tak jako v případě Herbáře i zde kladl velký důraz na názvosloví - třebaže v tomto případě jen latinské. Málokdo ví, že za Hájkových časů se u nás vařilo trojí pivo: bílé (pšeničné), tmavé (ječné) a smíšené. Na severní Moravě (na Opavsku) se výhradně v březnu vařilo z ječmene silné pivo březnové (*cerevisia martiana*). Podobná silná piva se vařila i v Jihlavě. Nejslavnějším pivem Hájkovy doby ale bylo pivo žatecké, zvané samec, masculus. Na druhém místě bylo pivo rakovnické, po něm slánské a jako čtvrté bylo pivo rokycanské. Mně, jako úda University Karlovy, zaujalo, že mezi nejoblíbenějšími pivy Hájkovy doby bylo ječmenné pivo vařené v universitním akademickém pivovaru, zvané Conventus. (Pokusím se navrhnout panu kvestorovi jeho revitalisaci.)

Hájek ovšem nezůstal jen u piv českých, ale přibližuje i piva anglická a různé "botanické", rozuměj rostlinné přísady do piv: hřebíček, puškovec a zázvor - a zmiňuje i tzv. pivo zadní neboli patoky.

Jistě mi na závěr dovolíte i několik výletů mimo botaniku:

1. Ve čtvrtek, 14.září, to bylo právě 446 let od chvíle, kdy bylo Tadeáši Hájkovi majestátem císaře Ferdinanda I. daného v Poděbradech propůjčeno znamení vladectví a list erbovní pro znamenité zásluhy, jichž jako lékař a hvězdář nabyl - a pochopitelně i znamení erbovní a právo psát se (i s dědici) z Hájku.

2. Dcera Hájkova Zuzana, z třetího manželství se Zuzanou z Merklína, provdaná Strosbergrová byla tetou

známého malíře Karla Škréty, který po ní dědil.

3. Hájek měl velké problémy se svými chlebováři. Měsíční plat 30 zlatých mu nebyl císačem vyplácen dokonce po několik let, až musel psát pokorné suppliky s žádostí o nápravu. Výše pohledávky dosáhla brzy 1400 zlatých, ale až Rudolf II. dal příkaz české komoře, aby Hájkovi vyplatila 1000 tolarů - bez toho, že by bylo doloženo, že se tak skutečně stalo.

4. Hájek měl řadu sporů i se svými odbornými odpůrci, zejména pokud se týká kalendářů a astronomie. Proti svým odpůrcům se ohrazoval, ale jejich slovník byl mimořádný: "Raymond ve svém spise, kterýž přeplněn jest nejhnusnějšími

potupami a nestoudnými výsměchy, jichž zde pomíjím loučí se se mnou takto: smilnost a obžerství ...stálými budiž průvodčími tvými i zachovejtež tebe dobře mastného, tučného, lživého a líného spáče, vítaného cukrářům, záplatářům, řezníkům, sviňářům, oslařům, kuchařům, ovčákům a jiným toho druhu lidem nenáviděného, vznešeným, ušlechtilým, učeným mužům...kteříž by tě jako nejnečistšího zevlouna stálo a spravedlivou nenávistí pronásledovali..."

Nekráčel tedy ani tento světlý zjev naší vědy i historie jen růžovou zahradou, zdánlivě se těše přízni 3 císařů. Jeho odkaz je ale hmatatelný dodnes.

16.9.2000, Žďár n.Sázavou

Studium hvězd typu Be pomocí spektrografu Heros

Stanislav Štefl, Astronomický ústav AV ČR, 251 65 Ondřejov
(Rozšířený abstrakt)

Hvězdou typu Be rozumíme hvězdu spektrálního typu B, která není veleobrem a v jejímž spektru je nebo byla alespoň jedna čára Balmerovy série vodíku v emisi. Hvězdy Be se vyznačují emisními čarami vodíku, jednou ionizovaných kovů a neutrálního helia v optickém spektru, vysokou rotační rychlostí ve srovnání s normálními hvězdami hlavní posloupnosti a značnou proměnností většiny pozorovacích parametrů na různých časových škálách. Víme, že emisní spektrální čáry vznikají v cirkumstelárním disku kolem centrální hvězdy, avšak fyzikální mechanismus zodpovědný za vznik těchto disků zůstává stále nejistý.

Mezi nové pozorovací metody, přispívající k současnému pokroku v poznání hvězd Be, patří echelle spektrografy. Z nich lze jmenovat např. Heros, Feros u 1.5m ESO dalekohledu na observatoři ESO, La Silla nebo Giraffe na Jižní africké astronomické observatoři. Echelle spektrografy umožňují získávat spektra s vysokým rozlišením přes celý optický obor, paralelní analýzu mnoha

spektrálních čar vznikajících v různých hloubkách rozsáhlé atmosféry, a tím i nalézt relace mezi fotosférickými a cirkumstelárními jevy.

Pozorování hvězd Be pomocí spektrografu Heros (Heidelberg Extended Range Optical Spectrograph), která shromáždila německo-česká skupina astronomů od roku 1992, tvoří patrně nejrozsáhlejší a nejsystematičtější archiv spekter hvězd Be pro studium jejich rychlé spektroskopické proměnnosti. Spektrální rozlišení je 20 000 pro celý rozsah 3450 – 8620 Å, pokrytý dvěma kanály. Více než 2000 spekter hvězd Be bylo získáno především 0.5 a 1.5m dalekohledy observatoře La Silla. Protože Heros je mobilní přístroj, byla menší část dat získána i 2.2 a 1.2m dalekohledy observatoře Calar Alto, 0.7m Waltzovým dalekohledem v Heidelbergu, nebo 2m dalekohledem v Tautenburgu. Důležitou předností archívu jsou dlouhé pozorovací řady. Vybrané objekty byly monitorovány po několik sezón, v každé 1 až 3.5 měsíce. Proto lze dosáhnout vysoké frekvenční rozlišení

v analýzách studovaných periodických jevů. V současné době je Heros připojen k 2m dalekohledu observatoře Ondřejov na základě dlouhodobé dohody. Archiv spekter byl v posledních dvou letech rozšířen i o data ze spektrografu Feros, jejichž spektrální rozlišení je 48 000.

Nejdůležitější výsledky:

A) Rychlé změny profilů spektrálních čar

1. *Multiperiodicita*. Patrně nejsilnější důkaz vícenásobných periodických změn hvězdy Be byl publikován pro hvězdu μ Cen (Rivinius et al. 1998, *Astron. Astrophys.* 336, 177). 6 period v módech (radiální rychlost minima absorpce) fotosférických čar, především Si III a He I je rozloženo ve dvou skupinách kolem 0.5 dne (4 periody) a 0.28 dne. Rozdíly mezi periodami v každé skupině - řádově 0.01 dne - odpovídají těm, které můžeme očekávat pro neradiální oscilace se stejnými sférickými indexy l a m a různými hodnotami indexu n . Dvě periody ve změnách profilů spektrálních čar byly nalezeny i pro hvězdu 28 Cyg.

2. *Modelování rychlých změn profilů spektrálních čar* bylo provedeno pomocí programů R. Townsenda BRUCE a KYLIE pro hvězdy μ Cen (Rivinius et al. 2001, *Astron. Astrophys.*, zasláno do tisku) a 28 Cma (Maintz et al. 2000, *IAU kol. č.* 175, 244). Na základě modelování reziduí byly odvozeny parametry pulsací a hvězdy. Metoda přináší nejen dobrou shodu mezi pozorovanými a vypočtenými změnami profilů, ale i vysvětlení pekuliárních a periodicky se opakujících efektů jako např. tzv. spiky, úzké absorpční komponenty objevující se v určitých fázích. Pro obě dvě hvězdy byl dosažen nejlepší souhlas pro retrográdní pulsace s indexy $l = m = 2$.

B) Podstata výbuchu hvězd Be

3. *Obecné fáze emisního výbuchu hvězdy Be* byly odvozeny na základě analýzy 11 výbuchů hvězdy μ Cen, avšak

je možné je identifikovat i pro hvězdy ϵ Cen, 28 CMa, 28 Cyg a jiné. Byly popsány čtyři fáze: klidná fáze, přípravná (precursor) fáze, výbuch a relaxace (Rivinius et al. 1998, *Astron. Astrophys.* 333, 125).

4. *Mechanismus výbuchu hvězdy Be*.

Pro hvězdu μ Cen byla nalezena korelace mezi okamžiky výbuchů a maximální amplitudou (tzv. beating) interferujících pulsací ve skupině kolem 0.5 dne. Byl vypracován empirický model, který umožňuje (poprvé v historii studia hvězd Be) předpovídat či zpětně rekonstruovat časy výbuchů hvězdy (Rivinius et al. 1998, ESO workshop "Cyclic Variability in Stellar Winds", eds. L. Kaper, A.F. Fullerton, 207).

C) Struktura emisních disků hvězd Be

5. *Přechodné (transient) periody*. Tyto periodické změny se objevují přechodně a současně s fotosférickými periodickými změnami a liší se od nich obvykle asi o 10 %. Objevují se po výbuchu a jsou přítomné po několik dnů (μ Cen) až několik měsíců (28 CMa). Můžeme je detekovat ve změnách profilů některých absorpčních čar (především v křídlech), módech H I absorpčních čar, poměru V/R (poměr intenzity fialové a červené komponenty emisní čáry) a módech emisních čar. Nejsou vůbec nebo jen slabě detekovatelné ve fotosférických čarách, avšak jsou dostatečně silné v čarách, které vznikají alespoň částečně nad fotosférou.

U těžké hvězdy se mohou znovu objevit v následujícím výbuchu s periodou, která se liší do 10 % od předchozí přechodné periody (Štefl et al. 1998, v "A Half Century of Stellar Pulsation Interpretations: A Tribute to Arthur N. Cox", eds. P.A. Bradley, J.A. Guzik, *Astronomical Society of the Pacific Series* 135, 348). Existence přechodných period má závažné důsledky pro periodové analýzy hvězd Be, zvláště omezuje možnosti kombinovat data pro odlišné spektrální čáry (Štefl et al. 2000, *IAU kol.* 175, 240).

6. *Tzv. centrální kvazi-emisní bampy (CQE)* byly pozorovány jako slabé emisní komponenty v některých spektrálních čarách šesti hvězd Be. Předchozí modely předpokládaly jejich fotosférický původ, avšak vedly k podstatným rozporům s pozorováním. Z pozorování spektrografem Heros byly odvozeny podmínky, za kterých se tyto jevy objevují, a bylo navrženo, že vznikají v cirkumstelárních discích hvězd Be. Pozorování dobře souhlasí s předpovědí Hanuschika (1995, *Astron. Astrophys.* 295, 423), založené na výpočtu izochar radiálních rychlostí v projekci na disk hvězdy. CQE umožňují kvantitativní tomografii dynamiky a struktury disku. Souhlas pozorování s modelem Hanuschika podporuje předpoklad o Keplerovské rotaci disku (Rivinius, Štefl, Baade, 1999, *Astron. Astrophys.* 348, 831).

7. *Struktura emisních disků ψ Per a 59 Cyg.* K jedné ze záhad dvojhvězdy ψ Per patřil původ emisních a silně proměnných komponent čáry He I 6678 Å. Předchozí modely předpokládaly, že vzniká složením příspěvků z disků kolem primární a sekundární složky, či pouze v disku kolem sekundární složky. Pozorování spektrografem Heros umožnila nalézt obdobné emisní komponenty v dalších čarách He I a pomocí spekter z 2m dalekohledu Ondřejovské observatoře byly detailně popsány a analyzovány jejich orbitální

změny. Vlastnosti emisních komponent vedou k závěru, že jsou formovány v sektoru cirkumstelárního disku kolem primární hvězdy Be, která je excitována velmi horkou sekundární hvězdou typu sdO. Tou je heliové jádro s teplotou 53 000 K, obnažené předchozím intenzivním přenosem hmoty ve dvojhvězdě (Štefl, Hummel, Rivinius, 2000, *Astron. Astrophys.* 358, 208). V další práci (Hummel a Štefl, 2001, *Astron. Astrophys.*, přijato do tisku) byly vypočteny emisní profily čar He I a Fe II vznikající v cirkumstelárním disku hvězdy Be. Pro He I 6678 a 5876 Å byly pozorované a vypočtené profily matematickými metodami porovnány současně ve dvaceti fázových binech a z modelu byly určeny geometrické parametry sektoru disku, kde emisní komponenty vznikají. Dobrý souhlas modelu a pozorování byl dosažen nejen pro změny profilů emisních komponent, ale i pro fázové změny jejich intenzit a radiálních rychlostí. Pozorování hvězdy 59 Cyg spektrografem Heros ukázala, že tato známá hvězda Be na severní obloze je dvojhvězdný systém stejného typu jako ψ Per (Rivinius a Štefl, 2000, *IAU kol. č.* 175, 581). ψ Per a 59 Cyg jsou jediné dva objekty v důležité fázi vývoje těsných dvojhvězd po ukončení přenosu hmoty, jejichž sekundární složku tvoří horké heliové jádro.

Oslavy 100. výročí narození A. Bečváře

Štěpán Kovář

V minulém čísle jste měli možnost seznámit se prostřednictvím mého článku s významným českým astronomem RNDr. Antonínem Bečvářem. Nyní bych Vás rád seznámil s tím, jak se oslavy 100. výročí narození odehrály.

června 2001 – Slovensko

Na Slovensku byly hlavními organizátory oslav Slovenská astronomická

společnost a Astronomický ústav SAV. Oslavy začínaly sychravým ránem, které naznačovalo, že odhalení pamětní tabule na hvězdárně na Skalnatém Plese nebude možné. V 1800 m n. m. sněžilo a vypadalo to, že lanovka pro silný vítr nepojede. Těsně před devátou hodinou se však počasí utišilo a více jak 50 účastníků oslav na Skalnaté Pleso vyjelo. Zde, v prostorách hvězdárny, zazněly slavnostní proje-

vy dr. Hrice, vědeckého tajemníka SAS a dr. Zverka, který o několik hodin později po osmi letech předával Astronomický ústav do rukou nového ředitele dr. Svoreně. Dokonce vysvitlo i slunce, a tak se odhalení pamětní desky odehrálo střídavě v mracích a střídavě za slunečního svitu. V 11.00 lanová dráha svezla všechny účastníky zpět dolů.

Dalším bodem programu byl slavnostní oběd v hotelu Academia. Po obědě jsme společně s Petrem Bartošem zahajovali odborný seminář o životě a díle A. Bečváře. Prof. Palouš, ředitel AÚ AV ČR, a dr. Zverko přestřihnutím pásky otevřeli fotografickou výstavu, kterou jsme dovezli vlakem z Prahy a instalovali ve vestibulu ústavu. Následoval pak odborný seminář, při kterém došlo i na vzpomínky pamětníků, především doc. Bochníčka nebo dr. Ambruše.

6. června – Praha

Oslavy v České republice začaly tiskovou konferencí na Akademii věd, kterou moderoval Jiří Grygar. Já jsem opět představil osobnost A. Bečváře, ing. Vančury, přímý synovec dr. Bečváře, zavzpomínal na svého strýce, dr. Novák představil exkluzivní monografii, která vyšla v jeho brandýském nakladatelství, a Bartoš opět připomněl důležitost zabývat se historií. Cenné byly i vzpomínky ing. Růkly, který připomněl, že Bečvářovy hvězdné atlasy byly opravdu titánskou prací.

V rámci oslav jsem na podnět Štefánikovy hvězdárny uspořádal v podvečer přednášku o životě a díle Antonína Bečváře. V příjemné atmosféře přednáškového sálu se sešlo asi 15 lidí, a přestože jsem přednášel česky, dva japonští turisté s malým děckem vydrželi poslouchat celý můj výklad, který jsem na závěr doplnil jen několika málo diapozitivy.

8. června – Praha, Národní technické muzeum

Když mě Národní technické muzeum po třikrát prodloužené výstavě

českých hvězdáren 1918 – 1945 letos na jaře vyzvalo k další výstavě, bylo mi jasné, že tam bude Bečvář. Připomenout osobu neobyčejného kartografa hvězdné oblohy v technickém muzeu mi přišlo více než vhodné. Tuto výstavu zahájil v podvečerních pátečních hodinách dr. Grygar a představil monografii. V atmosféře velkého kinosálu jsem 80 návštěvníkům v krátkosti přiblížil pohnutý osud významného českého vědce, jeho dílo a odkaz do dnešních dnů. Výstava zde bude přes celé léto.

10. června - Brandýs na Labem

V Brandýse nad Labem jsme měli velikou oporu v dr. Novákovi a jeho Spolku rodáků a také v osobě ing. Vančury. Díky nim se podařilo oslavy zvládnout důstojně, přestože se jednalo o nejrozsáhlejší akci v rámci celých oslav, kterou navštívilo více jak 150 lidí. Vše začínalo opět výstavou, a sice v Okresním muzeu na náměstí v Brandýse. Když jsme s dr. Grygarem přijeli do muzea o půl druhé, k našemu údivu jsme se již málem do muzea nevešli. Výstava zde byla instalována přímo v aule muzea. Byla to premiéra a kvůli této výstavě muzeum nechalo dokonce vyrobit speciální skla. Výstava na důstojném místě bude v Brandýse nad Labem také až do září.

Z muzea jsme se vydali s davem návštěvníků k domu, kde strávil Antonín Bečvář většinu svého života a vytvořil zde světoznámé hvězdné atlasy. Česká astronomická společnost nechala zhotovit pamětní desku, kterou odhalil dr. Grygar společně s dr. Hricem ze Slovenské astronomické společnosti. Naprostým překvapením bylo pozvání všech účastníků od ing. Vančury na zahradu hospodářské usedlosti. Tam totiž stojí první Bečvářova hvězdárna z roku 1927.

Odtud jsme se příjemnou procházkou vydali starým Brandýsem na zámek, kde oslavy vyvrcholily. Vše zahájil dr. Grygar velmi hezkými slovy o Bečvářovi a české astronomii vůbec. Dr. Hric hovořil o tom, co spojuje Českou a Slovenskou

astronomickou společnost, starosta města pronesl několik slov o důležitosti připomínat významné rodáky, zazněla Beethovenova hudba v podání klavíristy Víta Gregora, já jsem opět pronesl krátkou přednášku o životě a díle A. Bečváře a celý program bravurně a vtipně moderoval nakladatel dr. Novák.

Příjemné odpoledne bylo zakončeno v rytířském sále neformálním poví-

dáním, vzpomínáním a po jídání nej-různějších pochutin. Závěrem bych velmi rád poděkoval všem, kteří se na oslavách i přípravě monografie podíleli. Byl to poměrně dlouhý maratón, který stál mnoho sil, ale dílo se podařilo a je z čeho mít radost. Snad se jméno dr. Antonína Bečváře již nikdy nepokryje žádnou vrstvou zapomnění.

5. setkání členů skupiny MEDÚZA

Petr Sobotka – předseda skupiny MEDÚZA

Ve dnech 20. až 22. dubna 2001 se na Slovensku v obci Podbiel uskutečnilo jubilejní 5. setkání členů skupiny MEDÚZA. Tato skupina pozorovatelů fyzických proměnných hvězd vznikla v roce 1996 uvnitř sekce pozorovatelů proměnných hvězd České astronomické společnosti. Z původních tří zakládajících členů se rozrostla na současných 54. Její členové za tu dobu kromě jiného pořídili více než 60 000 pozorování, vydali 21 čísel Cirkuláře, vyrobili přes 150 mapek okolí proměnných hvězd a začali publikovat v odborné literatuře.

V oblasti proměnných hvězd vyvíjí skupina značné aktivity a svým členům poskytuje rozsáhlé služby na internetových stránkách www.meduza.org. Nejen pozorovatelsky je dnes jednou z nejaktivnějších amatérských skupin na území jak České tak Slovenské republiky. Komunikace mezi členy probíhá prakticky výhradně elektronickou poštou. Přesto se všichni rádi sejdeme osobně a setkání členů je k tomu ideální příležitostí.

Letošní jubilejní setkání mělo charakter diskuse, ale nechyběly ani

přednášky odbornějšího charakteru. Z bohatého programu, který měl 51 bodů, můžeme konkrétně zmínit například představení tří vyvíjených softwarů či konečné verze článku analyzujícího více než stoleté vizuální pozorování hvězdy V Boo. Díky velmi dobré spolupráci členů bylo možno představit pozorování, která povedou ke konkrétním vědeckým výsledkům.

V mnohahodinové diskusi byly řešeny otázky spojené například s vydáním návodu na pozorování fyzických proměnných hvězd, vytvořením centrální databáze CCD pozorování pro vědecká pracoviště a hvězdárny a mnoho dalších konkrétních úkolů, které nás čekají v nejbližších měsících.

Členy skupiny MEDÚZA přišel osobně pozdravit starosta obce Podbiel (bývalý ministr obrany SR) a svůj zájem projevil i regionální tisk. Za úspěšnou akcí stojí kromě nadšení účastníků pro společnou věc i dobré zázemí, které zajistil Pavol A. Dubovský z Vedecko-kulturného centra na Orave.

S potěšením Vám mohu oznámit otevírací hodinu Sekretariátu ČAS,
a to **každé úterý od 17.30 do 18.30 hod**
Sekretariát České astronomické společnosti, Královská obora 233, 170 21 Praha 7
Přítomni bývají: Petr Bartoš, Štěpán Kovář a Karel Mokřý

Zprávy ze Společnosti

Výkonný výbor České astronomické společnosti od svého zvolení zasedal již dvakrát. První schůze se konala **28.4.2001** na Štefánikově hvězdárně v Praze na Petříně a byla takovým setkáním předchozího a nového VV, při kterém docházelo k předávání Společnosti. Především šlo o předání mnoha administrativních materiálů, ale také o předání cenných zkušeností i rad. Nyní vám přinášíme základní body této schůze. Především jsme si museli rozdělit úlohy ve výkonném výboru. Dr. Petr Pravec byl na sjezdu zvolen předsedou, Karel Halíč oznámil, že bude hospodářem a Eva Šafářová účetní. Na zasedání VV se další funkce dorozdělily a místopředsedou společnosti se stal Štěpán Kovář, sekretářem Petr Bartoš a tajemníkem Petr Sobotka. Kovář s Bartošem navrhli, aby se zavedly pravidelné otevírací hodiny v sekretariátu společnosti.

Se zajímavým nápadem přišel Dr. Grygar, který navrhl tzv. Kopalovu přednášku, kterou by každoročně slavnostně přednesl český astronom, který by daný rok dosáhl významnějšího vědeckého úspěchu. Přednáška by byla spojena s vyšší finanční odměnou. Zatím však není možné do doby, než někdo z nás nalezne možné zdroje financování, s takovou záslužnou aktivitou ohodnocující astronomické bádání začít.

VV potvrdil, že dr. Eva Marková bude i nadále správcem Kvízovy ceny. Dr. Grygar informoval, že pravděpodobně v listopadu by měli do ČR přicestovat astronauti Blaha a Cernan. Dr. Borovička připomněl, že je třeba vydat novou verzi stanov se změnami přijatými na 15. sjezdu. (Ty vám nyní přinášíme v příloze Kosmických rozhledů). Důležitým bodem bylo také schválení rozpočtu na rok 2001.

Druhé **zasedání výkonného výboru** se uskutečnilo opět v Praze na Štefánikově hvězdárně. **Dne 30. června** jsme projednali následující záležitosti. Byly zavedeny otevírací hodiny v sekretariátu každé úterý 17.30 - 18.30. Můžete nás tedy kdykoliv v tuto dobu osobně navštívit nebo zavolat. V sekretariátu jsou k dispozici 2 psací stroje, které nabízíme složkám za symbolickou 1 korunu. Dále je v sekretariátu přebytečné množství kancelářského papíru, který opět nabízíme složkám. Výkonný výbor na minulém zasedání schválil navýšení dotace pro astronomickou soutěž za podmínky dodání přesného rozpočtu a dodatečných informací. Vzhledem k tomu, že informace se VV nepodařilo získat, dotace nebyla udělena.

VV počítá s rozšířením astronomické soutěže na astronomickou olympiádu. Bartoš předjednal možnost dalšího financování ze zdrojů ministerstva školství, ale je třeba zvládnout přísné grantové podmínky. Kovář jednal s Radou vědeckých společností a Úřadem na ochranu osobních údajů ohledně registrace společnosti u zmíněného úřadu. V květnu proběhla novelizace zákona, dle které již nejsou občanská sdružení povinna se registrovat v případě, že osobní údaje spravují pro svoji vnitřní potřebu.

Karel Halíč vypracoval pravidla vzniku tzv. Centrální pobočky pro členy, kteří si nezvolí žádnou ze sekcí či složek. VV s radostí přijal zprávu, že situace okolo hvězdárny ve Zlíně se začíná zlepšovat.

Sjezd uložil VV, aby spolupracoval se Slovenskou astronomickou společností. Rozsáhlé oslavy 100. výročí narození A. Bečváře byly na Slovensku pořádány v těsné spolupráci ČAS a SAS. Tato několikaměsíční intenzivní spolupráce přiblížila obě společnosti k sobě. Neformálně a předběžně SAS pozvala ČAS na společné zasedání do Modrej v roce 2002. Dále byl navázán kontakt se Slovenským svazem astronomů amatérů.

Osvědčení a pojmenování planety byl rozsáhlý bod, ve kterém se probírala pravidla vydávání, byla schválena změna při procesu schvalování. Dále se diskutovalo o drobných úpravách formy osvědčení. Byly schváleny nové žádosti o vydání osvědčení o pojmenování planetek.

Kovář informoval o kauze Říše hvězd. Po jednání s Úřadem pro hospodářskou soutěž bylo sděleno, že byla zaregistrována ochranná známka Říše hvězd na soukromou osobu. Připomínkové řízení skončilo 20. ledna 2001 a příležitosti podat námitku proti udělení ochranné známky nikdo nevyužil. V brzké době se zápisy z jednání výkonného výboru objeví na internetových stránkách společnosti <http://www.astro.cz>.